

K VÝVOJI ČÍSLOVEK V BALKÁNSKÝCH JAZYCÍCH

R. V e č e r k a , Brno

Moderní lingvistická balkanistika se svého času formovala v příkré opozici k postupům tradiční historicko-srovnávací jazykovědy. Teorii jazykových svazů vytvářených na základě sekundární integrace zásadně zkorigovala starší jednostranné představy o jazykových rodinách (genetických) jako o jediném typu jazykové příbuznosti, proti jazykově divergenci postavila konvergenci, proti diachronii zdůraznila v jazykovědném bádání význam pojetí synchronního. Tyto teoretické principy a pracovní postupy se prosadily a došly uznání jak svými konkrétními výsledky při výzkumu jazykové situace na Balkáně, tak i svým obecným dosahem jazykovědně teoretickým a staly se pevnou součástí lingvistického myšlení. V současné době vstupuje jazykovědná balkanistika, jak se zdá, do nové fáze svého vývoje, takže se v ní po období nástupu a počátků, často bojovných a polemických, uplatňuje opět do značné míry i aspekt diachronický, samozřejmě nikoli v té své překonané podobě, kdy znal jednostranné zahledění do minulosti, aby tam objevil východiško zkoumaných jazykových procesů a jevů, nýbrž tak, aby osvětlil ony procesy v jejich průběhu, aby případně i vyloučil dynamicky současný stav, který je často výsledkem naslojení vývojových vrstev pocházejících z různých a časově třeba značně odlehklých období. Jazyková specifičnost jv. Evropy - Podunají, Balkánu a Černo moří - souvisí společensky s tím, že toto území bylo i v období předosmanském a předbyzantském velkým kolbištěm lidských dějin, křížovatkou evropských a asijských etnik, a tedy i jakýmsi jazykovým kotlem, uzlem jazykových kontaktů a interferencí, jejichž stopy a důsledky mohly přes věky přetrvávat až do nové doby. Lingvista s touto okolností nemůže nepočítat, a je-li na to upozorněn povahou zkoumaného materiálu, jeho zvláštními proporcemi (nebo disproporcemi), nemůže zaváhat - pokud mu jde o historii jazyka, resp. jazyků - vést svou sondu i dostatečně hluboko do minulosti.

Chci takový postup ilustrovat pokusem o výklad jednoho drobného jevu, na nějž se sice dříve způsobem v odb. literatuře naráželo už dříve, který bych však rád ukázal v nových souvislostech. Jde o zákl. číslovky 2. desítky, které se na Balkáně tvoří - s výjimkou nové řečtiny - "lokálním" způsobem. Tyto číslovky v balkánských jazycích slovanských (např. bulh. edinajs/et/, dvanajs/et/ nebo arch. jedanaest, dvanaest atd.) mají obecně slovanaké obdoby (srov. čes. jedenáct, dva-

nact, rus. odinnadcat, dvenadcat atd.) a jsou tu dědictvím z praslovanštiny, (kde zněly jedin na desěte, s va na desěte atd.). Z tohoto hlediska jsou v slov. jazycích balkánských jevem autochtonním.

Jsou však podobné "lokální" číslovkové formace doloženy i v moldavčině, rumunštině, albánštině a maďarštině, např. rum. i mold. s předl. spre (např. unsprezece = 11, doisprezece = 12 atd.), alb. s předl. mbi, která má redukovanou podobu, a to na everu më (např. nji-më-dhit = 11, dy-më-dhit = 12 atd.), na jihu mbë (např. një-mbë-dhjetë=11, dy-mbë-dhjetë=12 atd.), maď. s předl. en a s opačným sledem jednotek a desítky (např. tizenegy=11, tizenkettő=12, atd.; v maď. se stejným způsobem tvoří i číslovky třetí desítky - v. níže).

Protože v jiných ugrofin. jazycích je tento způsob tvoření číslovek druhé (případně i třetí) desítky neznámý, je v odborné literatuře běžně stav maďarský spojován se slovanským vlivem - tak např. i u "otce" moderní balkanistiky Sandfelda nebo nejnověji v Suprunově knize o slovanských číslovkách z letošního roku^{1/}. Rovněž rumunsko-moldavský stav se vykládá jako kalk slovanského modelu (tak třeba zase Suprun).

Zdálo by se, že je tuto teorii možno bez dalšího a v úplnosti přijmout - kdyby nebyly mezi uvedenými jazyky i jisté rozdíly, které si žádají objasnění. Za minimální rozdíl přitom pokládám opačný sled číselných komponentů (jednotek a desítek) slovanských a maďarských; není takové povahy, aby nebylo možno uznat předpoklad, že jde v maďarštině o napodobení slovanštiny. Zato ono rum. a moldav. spre z těchto útvarů se spojuje etymologicky s lat. super a arumunské aprë, které je v nich doloženo (unapràdzatse=11 atd.). s lat. supra; ani jedno ani druhé není tedy ekvivalentní slovanskému na. Ještě slabší je souvislost slov. na s oním alb. mbi (redukováně mbë, më), které se etymologicky spojuje s řec. ἀμβί, lat. ambi-; jeho sémantika je dosti vágní, ale místy je dohnes (jako předložka) zachováno ve významu "po" nebo "kolem" apod.

Jak uvádí Günther Reichenkron ve studii z r. 1958,^{2/} odpovídal by rumunsko-moldavský a albánský typ spíše jedinému delšímu živému jazyku, v němž je ještě kromě slovanštiny tento způsob zachován, totiž lotyštině, kde číslovky od 11 výše zní viēnpadsmit=11, divpadsmit=12 atd.; jejich pa je etymologicky i sémanticky totožné se slov. po, znamenají tedy tyto číslovky doslova "jedna po desíti" atd. Protože však v lit. se takto číslovky druhé desítky netvoří (a v staré prus. na ně nejsou doklady), pokládal citované lotyš. útvary už Schleicher za kalk podle slovanštiny a tento názor se tvrděšíjně udržuje až do současnosti (nejnověji např. u Supruna). Reichenkron jej koriguje svědectvím některých

starých ide. jazyků a připomíná v této souvislosti především, že se lokální pojetí (i s odpovídajícími předložkami) uplatňovalo v tvoření opínaných číslovek v střec. nářečích; kromě často citovaného (i Sandfeldam) $\delta\delta\sigma \epsilon\tau\epsilon\iota\kappa\alpha\tau\iota$ (22) odkazuje na předložky $\kappa\acute{o}\varsigma$ a $\epsilon\tau\epsilon$, kterých se užívá ve velkých číslech, a $\epsilon\tau\epsilon$, resp. $\mu\epsilon\tau\acute{o}$ v nižších číslech, zejm. při udání dne v měsíci (od 13. do 19.), např. u Hippokrata $\tau\eta\eta \kappa\epsilon\mu\alpha\tau\eta \mu\acute{o}\varsigma \epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon \epsilon\tau\epsilon \delta\delta\sigma\alpha$. Doklady tohoto typu se objevují ve 4. - 3. stol. př. Kr. v sev. Řecku (Kerkyra, Epeiros, Thessalie, Aitolie) a R. soudí, že jejich východiškou byla řecká Makedonie.

Dále poukazuje na staroarménské -tasan v číslovkách 11-16 (např. me-tasan = 11, erko-tasan=12, erek -tasan = 13 atd.); samo 10 znělo však v staroarm. *tasn* a v této podobě je i doloženo u číslovek 17-19 tvořených kopulativně (s pomocí spojky *ev* = "a"), srov. *eutⁿ-ev-tasn* = 17 (dosl. "7 a 10"); ono *tasan* v číslovkách 11-16 pak R. pokládá za tvar lokálu - byl by tu tedy lokální typ tvořen vazbou bezpředložkového lokálu, což je syntakticky dobře možné. Už v středoarm. období však tento způsob tvoření zanikl a byl nahrazen jinými.

R. se dále dovolává tocharštiny a jeho neúplné údaje můžeme teď po vydání tocharské mluvnice Krauseho a Thomase z r. 1960 doplnit a zpřesnit v tom smyslu, že v dialektu A se užívá zcela pravidelně u všech vyšších číslovek mezi 10 a 100 formantu -pi, tedy např. *sák gapi* (11), *sák wepi* (12) atd. // *sapi* atd. (kde *šp* = 10, *wiki* = 20).^{3/} Přitom však ono -pi je sémanticky i etymologicky nejisté, jeho význam se většinou interpretuje "aussi, auch, et", označuje se jako "Additionspartikel" apod., i když na druhé straně většina autorů (Fraenkel, Poucha, Windekens)^{4/} je etymologicky spojuje s řec. $\epsilon\tau\epsilon$, ide. ⁺bhi.

R. konečně připomíná, že i v keltských jazycích jsou stopy tohoto typu, a to v britské větvi, kde je paralelní s typem juxtapozitivním. Uvádí *stykmar. um ar dec* (11), *tri ar dec* (13) atd. (tento způsob pak pokračuje i přes 20); rovněž v *stir.* se podobných konstrukcí s *ar* užívá často ve spojení 100 s desítkami (tedy podobně jako onoho $\kappa\acute{o}\varsigma$ a $\epsilon\tau\epsilon$ v střec. dialektech), např. *fiche ar chét* (120 = "20 na /ke/ stu"). To to kelt. *ar* prý etymologicky odpovídá řec. $\mu\epsilon\sigma\acute{o}$.

Reichnkroncvi jsou uvedené jevy z různých jazyků projevem jejich užšího jazykového společenství, poukazuje přitom zejm. na více méně souvislé teritorium s lokativním typem, z něhož se podle něho vymyká jen keltská a tocharština. Vývoj v rum. a alb. by pak bylo možno - jak se domnívá - vyloučit z původnějšiho východiška thrácko-illyrského. jehož předpoklad posiluje zjištěný stav starořecký a staroarménský.

Reichenkronovy vývoody by bylo možno ještě prohloubit a zpřesnit. Systém ide. číslovek vůbec se vyznačuje pozoruhodnou vlastností: číslovky 1-10 jsou jednoalovná pojmenování všem ide. jazykům společná. Číslovky od 10 výše jsou tvořeny různými opisy, v nichž se uplatňují různé kombinace "elementárních" číslovek od 1 do 10, přesněji kombinace vědecky desítky na jedné straně a jednotek na druhé straně, a to a) různými právě popsanými obměnami pojetí lokálního (připojme k nim ještě jiný, zachovaný v stč. dvamecítma, třimecítma atd. = "2 mezi 10" atd.), b) sečítáním desítky (resp. počítaných desítek) a jednotek (t. typ "kopulativní", v němž se jednotky spojují s desítkami s pomocí kopulativních spojek, např. v lat. nápisech decem et quinque, u Mart: la quinque decemque, řec. κέντεκαίδέκα starm. citované už eut^c -ev-taan (=7 a 10), c) odečítáním jednotek od desítek, např. lat. duodeviginti, undeviginti (18, 19, vl. "2 od 20", "1 od 20"), d) pouhou juxtapozicí desítky (nebo počítaných desítek) a jednotek, např. lat. duodecim, řec. δώδεκα, stind. dvā-daśa (všude 12, vl. "dvě deset").

Bylo by zajisté možno sledovat ještě dál do minulosti i kořeny a původ ide. číslovek 1-10, jak to učinil nedávno A. Erhart, který mnohé z nich vyložil jako kompozita vytvořená na bázi prastarého dvojkového systému počítání,^{5/} ale pro naši úvahu je dostatečně dávným (a také dostatečně jistým) východiskem právě uvedený stav, který je patrně důsledkem a projevem ne-li už zcela zformovaného, pak aspoň formujícího se pojetí decimálního, neboť nejenže základní (společný) soubor číslovek byl tvořen první desítkou svých členů, ale jednak právě číslovka deset jako taková byla při tvoření všech dalších číselných výrazů sama počítána, jednak se jednotky řadily vždy ve vztahu k ní jako k úhelnému a hraničnímu bodu, a to ve významu přířazení, sečítání, odečítání, navrstvování, směřování, posloupnosti, blízkosti atp.

Přitom je důležité, že výrazy pro číselné pojmy vyšší než 10 nebyly zjevně od počátku (nebo aspoň současně s výrazy od 1 do 10) zafixovány jako pevná a v daném významu jedině možná pojmenování, jako tomu už bylo u číslovek první desítky, nýbrž že se mohly tvořit s pomocí onoho základního číslovkového repertoáru různými způsoby, tak říkajíc ad hoc, i v jazyce jednoho etnika. Vzpomenutá až variantnost a paralelnost lokálních a nelokálních číslovkových opisů v starých řeckých dialektech a v starších jazycích keltských dokumentuje tento stav stejně jako doklady z jiných starých ide. jazyků (např. lat. quinque decemque, decem et quinque, quindecim). Řečeno lingvisticky zastiňujeme tak v hlou-

bi ide. jazykového vývoje to období, kdy číslovky 1-10 byly jevem jazykové struktury, a to pevnou součástí jejího plánu pojmenování, kdežto výrazy pro číselné pojmy vyšší byly jevem promluvovým, možným spojením příslušných slov v řečovém plánu syntaktickém. Čísl. 1-10 vstupovaly do promluvy jako hotová pojmenování terminologicky přesného významu, pojmy pro čísla vyšší byly v promluvě teprve vytvářeny jakožto početní akt, který ovšem neměl jedinou možnou podobu.

V dalším vývoji tíhly i tyto zprvu neustálené a nejednotné opise vyšších číselných pojmů k tomu vytvořit uzuální pojmenování - a v různých ide. jazycích se z původního většího množství možností postupně ustalovala vždy jen jedna a ostatní byly vytlačeny z užívání. Proto mezi ide. jazyky jednota v souboru číslovek 1-10, neboť ty byly jako pojmenovací jednotky zafixovány už dříve, a proto je tu pestrost ve způsobu tvoření číslovek vyšších, neboť ty se vytvářely a jako pojmenovací jednotky se ustalovaly z různých potenciálních syntaktických konstrukcí číselného významu sekundárně, později. Proces výběru a krystalizace některého typu pojmenování vyššího číselného pojmu a zanikání ostatních dokládají mj. i ty jazyky, v jejichž starších fázích je lokální typ doložen již jen epizodicky, sřeč., staro. a kelt. Generalizace toho nebo onoho typu proběhla tedy v různých ide. jazycích různě, dokonce i v jednom jazyce bývají zkombinovány pro různé části číslovkového systému různé typy (srov. třeba lat. duodecim undeviginti, nebo řec. δώδεκα κ πεντηκόντα). Lokální typ byl zobecněn jednak v toch. A (pokud je správná lokální etymologie onoho -pi), a to u všech číslovek od 10 výše, jednak u číslovek druhé desítky na tom areálu, v jehož centru byla slovanština. Ta patrně pomohla udržet svým působením lokální způsob tvoření těchto číslovek i v jazycích, s nimiž byla v kontaktu (lot., rum.-mold., alb.), ale právě jen udržet toto pojetí jako takové a podpořit tak v sousedních jazycích způsob tvoření už dříve v nich uzuální a se slovanickým do detailu třeba ani ne totožný. Pr rum.-mold. a alb. by to tedy znamenalo, že v nich tvořením číslovek desítky přežívá prostředek nebo rudimenta prostředku prastarého, konvované za pomoci slovanštiny patrně až po příchodu Slovanů na Balkán (tj. od 5.-6. stol. n.l.), pro maďarštinu pak, že v ní jde o skutečný kalk podle slovanštiny, o neologismus z doby asi po příchodu maďarských kmenů do Uherké kotliny, tj. asi až z 10. stol.

Je pravděpodobné, že k přejetí tohoto číslovkového slovtvorného modelu do maďarštiny došlo hned v prvních dobách jejich jazykových kontaktů se Slovy v nových sídlištích. Způsob přejetí do maďarštiny se

zmíněnou už slovoslednou inverzi jednotlivých komponentů, jak to odpovídá duchu maďarské syntaxe, svědčí o tom, že i v jazyce předlohovém, tj. v slovanštině, měly dané obraty stále ještě povahu skutečného syntaktického spojení, v němž jeho jednotlivé členy měly relativní slovní autonomii. Na druhé straně se však v slovanských jazycích objevují některé symptomy toho, že se už v této době uplatňovaly i jisté tendence k univerbizaci číslovek druhé desítky, což je ostatně tendence známá i z jiných jazyků. Je to proces, kterým se jen logicky dovršuje vývoj od aktuálního slovního spojení k pevnému a sémantický i formálně jednoznačnému pojmenování. Tak už v nejstarších stsl. evangelích (a s největší pravděpodobností už i v jejich protografech z 9. stol.) se v obrazech jedin na desěte drží důsledně archaický tvar desěte, lokál skloňování konsonantického, kdežto jinak má lok. této číslovky už novou koncevku i-kmenového skloňování -i (např. o desěti děv). Fakt, že tento morfologický neologismus nepronikl právě jen do číslovek druhé desítky, patrně naznačuje, že v nich šlo o útvary více méně ustrnulé, které se už přestávaly v povědomí mluvčích hodnotit jako skutečný, syntakticky živý a motivovaný lokál.

Pozoruhodná je dále shoda slov. jazyků v přízvukové stránce číslovek druhé desítky: nositelem slovního přízvuku se v nich stává pův. předložka -na; shoda ruštiny (s výjimkou 11 a 14) s bulh., archaickými srch. dialekty čakovskými a slovinštinou v místě přízvuku (-ná-) koreponduje dobře i se spis. srch. stoupavým přízvukem na slabice před -na-, který je sekundární a je výsledkem štokavského posouvání přízvuku o slabiku k počátku slova, a s českou a slovenskou kvantitou -ná-. Při shodě v takovém množství různých jazyků sotva přichází v úvahu nějaký sekundární, analogický a navzájem nezávislý vývoj; pravděpodobnější je vyloučit tyto korepondence jako dědictví toho, že se na -na- vyvinul nový akut v době, kdy slov. jazyky tvořily ještě jazykově společenství nebo aspoň teritoriální kontinuum; to by bylo nejpozději právě také okolo přelomu 1. tisíciletí n.l. Přitom vznik nového akutu je tu signálem toho, že celý obrat se začal chovat po stránce přízvukové jako lexikální jednotka, že se tedy slovní samostatnost jeho původně autonomních komponentů už oslabovala.

A máme konečně svědectví stsl. kod. Supr z 11. stol., v němž se řadové číslovky druhé desítky vedle původního tvoření typu osmyj na desěte objevují i v podobě osmonadeset n , v níž se první komponent připojuje k druhému s pomocí spojovacího vokálu -o- běžného v kompozitech a odvozovací sufix řadové číslovky se připíná k poslednímu členu spojení, jako by to bylo jedno slovo (kompozitum).

Shrnují tedy tento pasus o chronologii tak, že v době příchodu Maďarů do Podunají byly sice v slov. jazycích již náznaky tendence k univerbizační číselkové druhé desítce, ale pro uživatele maďarštiny znalé slovanštiny musely být tyto obraty ještě dokonale etymologicky přehledné, takže podle nich mohli vytvořit - dokonce s jistou odchylkou - číselky v jazyce vlastním. Mezníky dané tímto "již" a tímto "ještě" odkazují uvedený proces do 10. nejvýš 11. stol.

V maďarštině se ukázalo nové tvoření číselkové dokonce tak produktivní a expanzivní, že se rozšířilo přes rozsah v jazyce předloženém i do třetí desítce, tedy podle tízenegy (11), tízenkettő (12) ("na desíti jedna", "na desíti dvě") atd. vzniklo též huszonegy (21, vl. "na dvacíti jedna"), huszonkettő (22, vl. "na dvacíti dvě") atd.

A aby byl náš obraz balkánských poměrů úplný, dodejme ještě, že podobně jako v maďarštině je lokální typ tvoření číselkové třetí desítce rozšířen i v arumunštině, tedy podle unsprădzatse (11) atd. je tu též unsprăyigiti (21) atd. Přitom nejde o jazyk v kontaktu s maďarštinou, takže se v tomto případě musí snad, jak soudí v cit. článku Reichenkron, předpokládat zcela paralelní (a nezávislý) vývoj jako v maďarštině, pokud se - ve smyslu našeho výkladu - v arumunštině jen nesystematizoval i v třetí desítce onen archický způsob už dříve tu zastoupený nesoustavně.

Končím své poznámky. Jejich cílem bylo dokumentovat na příkladu číselkové druhé desítce v balkánských jazycích tezi, že obraz nějakého balkánského jazykového jevu, při prvním zběžném pohledu třeba monolitně jednotvárný a nekomplikovaný, může se ukázat ve skutečnosti mnohem složitější, získá-li dostatečnou časovou hloubku a perspektivu, "třetí rozměr".

P o z n á m k y

- 1/ K. S a n d f e l d : Linguistique balkanique, Paris 1930, 148;
A. J. S u p r u n : Slavjanskije čislitsinyje, Minsk 1969, 46.
- 2/ G. R e i c h e n k r o n : Der lokativische Zahltypus für die Reihe 11 bis 19: "eins auf zehn" (in: Festschrift Koschmieder, München 1958, 152-174).
- 3/ W. K r a u s e , W. T h o m a s : Tocharisches Elementarbuch I, Heidelberg 1960, 159-160.
- 4/ E. F r a e n k e l (IF 50, 1932, 99); P. P o u c h a : Thesaurus linguae tocharicae dialecti A, Praha 1955, 179n.; A. J. v a n W i n d t k e n s : Lexique étymologique des dialectes tokhariens, Louvain 1941, 94.
- 5/ A. E r h a r t : Die ie. Dualendung -ō(u) und die Zahlwörter (Sb. prací fil. fak. BU, A 13, 1965, 11-33).

К РАБЕТИТО ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ В БАЛКАНСКИХ ЯЗЫКАХ

"Локативный" тип образования числительных второго десятка ("один на десяти" и т.д.) является в балканских языках автохтонным. Аналогичный способ образования в венгерском, румынском и албанском считается калькой по славянскому образцу. Однако, по мнению Г. Рейхенкрона, это объяснение применимо, по всей вероятности, только к венгерскому. Наличие подобного (хотя и не совсем одинакового) типа числительных в латышском, в древнегреческих диалектах, в древнеармянском, в тохарском и в древних примерах не кельтских языков служит для Рейхенкрона доказательством того, что в румынском и в албанском мы имеем дело с отживающим древним, незамысловатым способом образования, в древнюю индоевропейскую эпоху отчасти распространенным на более или менее сплошной территории и сохранившимся в вышеприведенных современных языках в местах их соприкосновения со славянской средой. Заключение Рейхенкрона можно дополнить тем, что в процессе развития индоевропейских языков вообще можем предполагать такую стадию, когда числительные 1-10 (общие с точки зрения этимологии для всех славянских языков) являлись элементом языковой культуры, а именно составной частью системы номинативных средств, в то время как сочетания, выражающие высшие числовые понятия, представляли собой явление, относящееся к процессу речи. Они были лишь в о з м о ж н ы м и, но не установленными окончательно сочетаниями слов в синтаксическом плане речи, создавались только в процессе речи как результат математического акта, выражающего присоединение, сложение, вычитание, насаживание, направленность, последовательность, близость - все по отношению к основному и предельному пункту этой системы - к десяти. Постепенно эти сначала неодинаковые описательные сочетания стабилизировались так, что для выражения одного понятия сохранилось в отдельных случаях одно из них, в то время как остальные вышли из употребления. Обобщение того или другого типа произошло в разных индоевропейских языках уже по-разному, но даже в одном языке иногда встречаем комбинации разных типов, относящихся к разным частям системы числительных (напр., лат. *deciesdecim* и *undeviginti*, греч. $\delta\epsilon\kappa\alpha\epsilon\pi\tau\alpha\epsilon\kappa\alpha\tau\alpha$ и т.п.). Наличие этого общего индоевропейского процесса подкрепляет заключение Рейхенкрона относительно неславянских балканских

языков индоевропейской семьи.

Замысловатые славянской модели венгерским (в котором она распространилась также на числительные третьего порядка) осуществилось, по всей вероятности, в самом начале языковых контактов Венгров со славянами в районе новых поселений Дунайской области. Происшедшая при заимствовании инверсия ("на десять один"), соответствующая характеру венгерского синтаксиса, свидетельствует о том, что в языке-образце (т.е. в славянском) отдельные члены этого описательного сочетания еще имели относительную лексическую самостоятельность. С одной стороны, однако, в древних языках уже проявляются симптомы тенденции к образованию однословных числительных второго десятка, а именно: возникновение новоаккутового ударения на предложном элементе (-на-), характерное, по-видимому, для всей славянской территории; архаический тип предложного падежа в сочетании едьнь на дес те, последовательно встречающийся уже в самых древних старославянских памятниках (в других случаях здесь предложный числительного дес.ть омоничивается на -и); проникновение порядковых числительных типа осмондес.ть в более поздние старославянские памятники (в отличие от "классического" осми на дес те). Указанные выше "уже" и "еще" представляют собой временные пределы, позволяющие отнести рассматриваемый процесс к X, в лучшем случае к XI веку.